

Kép-fogalom, kép-kultusz

Képnek általában azt nevezik, ami *valamilyen tárgyiasságként körülírható jelenségforma vizuális sajátosságait tartalmazza*, tehát, ami látványként *basonlít* valamire. Mivel azonban a vizuális felismerés működéséről mit sem tudunk, a „hasonlítás” csupán elnevezése és nem megfejtése „kép” és „valóság” rejtélyes viszonyának. Az egyes kultikus ábrázolásmódokat, sőt, az egyes kultúrák „látásmódját” elválasztó különbségek viszonylag jól meghatározhatóak. Jóval nehezebb azonban azt meghatározni, hogy a képi ábrázolás miben különbözik a fogalmi reflexiótól, pedig ez a különbség mindenki előtt közismert. A probléma abból adódik, hogy a kép fogalmát keressük, miközben azt állítjuk, hogy a kép valami ellentétes a fogalmisággal. Mondják, hogy a vizuális „gondolkodás” és a fogalmi reflexió között az a különbség, hogy az utóbbi analitikus elemekkel dolgozik, az előbbi viszont szintetikus, elemeire bonthatatlan egységekkel. Továbbá azt is, hogy a szintetikus gondolkodás gyerekekre és primitív kultúrákra, az elvont konceptuális analízis viszont a felnőttekre és a magasabb civilizációkra jellemző. A fogalmi gondolkodás előzménye tehát a „mágikusnak”, „szintetikusnak”, „konkrétnek”, vagy egyszerűen „primitívnek” és „archaikusnak” nevezett szemlélet, amelyben a vizualitás döntő szerepet játszik. A kép kimerítő fogalmát valószínűleg azért nem lehet fellelni, mert maga a fogalom nem más, mint egy nála egyszerűbb mentális funkciónak, a szintetikus képzetnek sajátos származéka. Ezt a levezetést már a 17. század ismeretelmélete is alkalmazta. Fogalom és kép között nem lehet „fogalmi” különbség, ahogy a piros és a fekete között sem lehet „pirosságbeli” vagy „feketességbeli” különbség. Különbséget csak a külső, gyakorlati (például kultikus) szempontok szerint lehet megállapítani, ami nem más, mint azon keretek rögzítése, amelyeket egy meghatározott feladat szab. Az önismeret mint gyakorlati feladat például elengedhetetlenül szükséges az elemző gondolkodás kifejlődéséhez. Az elemzés a feladat kijelölte határokon belül egyre újabb és újabb határokat jelöl ki. A feladatot egészen addig szűkíti, amíg az eredetileg kijelölt határ nem legitimálódik, vagy érvényét nem veszti. Megismerni magunkat annyi, mint magunk számára legitimálni gondolkodásunkat, feladatainkat. Az elemzés önreflexió, melynek végső célja csak látszólag az, hogy eljusson a „végső” fogalmakhoz. A végső „fogalom” nem más, mint az, ahonnan a gondolkodás kiindult: az egész képe. Az elemzés, a fogalmakba való behatolás vég nélkül folytatható, miközben az egész képe minden pillanatban adva van. De az egész is része egy nagyobb egésznek, az pedig egy másiknak és így tovább. Gondolkodásunk nem logikai láncolat, hanem képről képre szökellés, jobban mondva képek egymásba való átmenete, ahol a fogalmak csupán ideiglenes határokat képeznek. Az elemzés folyamata nem a kiinduló állapot fokozatos széthullása, hanem az egészek állandó épülése és lebomlása; egy kiinduló kép változatainak vég nélküli egymásba oldása.

Mégis, miért keressük a kép fogalmát? Valószínűleg azért, mert az európai kultúra — legalábbis a reneszánsz óta tartó fejlődés — megteremtette azt az illúziót, hogy a képeket is lehet fogalmakként szemlélni. Ha a képnek megpróbálunk fogalmi keretet szabni, valójában azt tekintjük képnek, aminek világos határai és ezzel összefüggő belső szerkezete van. A képről alkotott felfogásunk kiindulópontja a reneszánsz festészet kiegyensúlyozott kompozíciója, az ablak-illúzióból származó lehatároltság és a racionális szerkesztésből adódó belső harmónia. Az önmagában megállni képes, „intenzív totalitással” bíró, tökéletes rendet teremtő látvány számunkra a kép. Mivel a racionális

gondolkodásban fogalmakat csak más fogalmak határolnak, az ebből származó képfelfogásban képeket is csak más képek metszhetnek ki a világból, pontosabban, a képek csak a világból kimetszve, más képek által határolva foghatók fel képként. Falakat szinte minden kultúrában díszítenek képek, de csak a reneszánsz utáni Európában válik hangsúlyossá a képek *kerete*, lehatároltsága. Nem véletlen, hogy a „kép” és a „művészet” kategóriája a klasszikus esztétikában a fantázia alkotta autonóm „belső kép” kategóriájában olvad össze.

A képnek ez a felfogása igazán csak a mozgókép megjelenésével és eluralkodásával rendül meg. A mozgókép esetében a keret már nem értelmezhető a hagyományos módon, hiszen itt a „kép” csak azáltal van lehatárolva, hogy minden *más eltűnik* a sötétben, maga a sötétségből kimetszett látvány pedig állandóan változik. Hagományos értelemben nem képeket látunk a filmben, hanem a film egészét kell képként felfognunk. Ez azonban minden eddigi képtapasztalatunktól különbözik, főként azáltal, hogy ez a „kép” az időben is tagolt. A film-kép nem egy képzetnek rögzített, strukturált képe, hanem e kép *létrejöttének* a képe. Ez fogalmilag sokkal kevésbé ragadható meg, mint egy időben változatlan struktúra, hiszen fogalmaink használhatóságának egyik feltétele jelentéseik szilárdsága. Ez azt eredményezi, hogy a világról alkotott belső képeink a mozgókép alapján másképp tagolódnak, mint eddig, vagyis nem tradicionális fogalmak (képek) mentén. Olyan vizuális sémák jönnek létre, amelyeket nem feltétlenül határolnak más vizuális sémák, hanem például gyakorlati funkciójuk. Ez nem új jelenség, de a reneszánsz óta érvényes képfelfogástól mindenképpen különböző. Ha meggondoljuk, a mondabeli kínai festő, aki besétált és eltűnt festményében, olyan képet festett, amelynek határait nem más képek, hanem valóságos tárgyak határolnak. Ezért viszonya a képhez ugyanolyan, mint a képen kívüli tárgyakhoz. Az individuális alkotásként felfogott képhez viszont kizárólag esztétikai viszonyulás lehetséges, amelynek egyik feltétele minden más gyakorlati viszony felfüggesztése.

A mozgóképkultúra rombolja belső képeinket, mert képei megmutatásával megfosztja őket attól a hozadékától, amit a szellemi kultúra tárházának mozgásával a néző képzeletének munkája ad hozzá. Azonban ez csak annyit jelent, hogy a végtelen térből kimetszett látvány nem a fogalmi határoltságon, hanem más gyakorlati viszonyulásokon keresztül illeszkedik vissza ebbe a térbe. A képek helyére olyan audio-vizuális gesztusok kerülnek, amelyek „belső megfelelője” nem feltétlenül a hagyományos művészeti mitológiában van, hanem az élet közvetlen élményeiben. Így ahelyett, hogy a képeket klasszikus fogalmakra fordítanánk le, az érzéki élmények közvetlenül képpé válnak, a képek pedig visszanyerik kultikus szerepüket, amit az elmúlt évszázadokban csak a művészeti kanonizáció szűrőin keresztül jutva tölthettek be.

Számunk szerzői

Jean Guilton francia filozófus

Alain de Penanster francia újságíró, a Francia Katolikus Újságítók Szövetségének tb. elnöke. A témáról könyvet írt.

Somogyi Győző festőművész, Salföld

Márton László író, műfordító

Kovács András Bálint esztéta, szerkesztő

Karátson Gábor író, festő

S. Nagy Katalin szociológus, BME